

DİN EĞİTİMİ
VE
ÖĞRETİMİNDE
SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI

Dr. Gurbet KIZILTAN

EskiYeni Yayınları: 130

DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE
SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI

Dr. Gurbet KIZILTAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Temmuz 2022

ISBN: 978-625-7673-42-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mahallesi Boyacılar Sokak No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

DİN EĞİTİMİ
VE
ÖĞRETİMİNDE
SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMI

Dr. Gurbet KIZILTAN

Ankara 2022

Dr. Gurbet KIZILTAN

Bingöl'ün Genç ilçesinde doğdu. İlkokul, Ortaokul ve Lise öğrenimini Genç'te tamamladı. 2003 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Din Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda başladığı yüksek lisansını, "Din Eğitimi ve Dini Çoğulculuk" adlı tezi ile tamamladı. 2006 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen olarak göreve başladı. Farklı illerde ve çeşitli tür ve derecelerdeki okullarda DİKAB öğretmeni, İHL meslek dersleri öğretmeni ve müdür yardımcısı olarak görev yaptı. 2021 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Din Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda "Din Öğretiminde Sosyal Bilim Yaklaşımı: James Michael Lee Örneği" adlı teziyle doktorasını tamamladı. 25 Ağustos 2018- 25 Ağustos 2019 tarihleri arasında "2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı" kapsamında misafir araştırmacı olarak *Boston College School of Theology and Ministry (ABD)*'de din eğitim/öğretim yaklaşımları üzerine araştırmalar yaptı. Temmuz-Ağustos 2019'da *Harvard Divinity School* tarafından yürütülen "Religious Literacy Summer Institute for Educators, 2019" adlı projede yer aldı. Millî Eğitim Bakanlığı'nda öğretmen olarak çalışmaya devam etmekle birlikte din eğitim/öğretim yaklaşımları, ilk, orta ve liselerde din ve değerler eğitimi, eğitim psikolojisi ve felsefesi alanında akademik çalışmalarına devam etmektedir. İyi derecede İngilizce ve orta derecede Arapça bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM/PREFACE	9
ÖN SÖZ	11
KISALTMALAR	15
GİRİŞ	17

BİRİNCİ BÖLÜM

JAMES MICHAEL LEE'NİN HAYATI, ESERLERİ VE DİN EĞİTİM BİLİMİNE KATKILARI	23
1. JAMES MICHAEL LEE'NİN HAYATI (1931 - 2004)	25
1.1. Çocukluk Dönemi	25
1.2. Eğitim-Öğretim Hayatı	26
1.3. Öğretmenlik Kariyeri	31
1.4. Akademik Kariyeri	33
2. JAMES MICHAEL LEE'NİN DİN EĞİTİM BİLİMİNE KATKILARI	36

İKİNCİ BÖLÜM

JAMES MICHAEL LEE'NİN DİN ÖĞRETİMİ YAKLAŞIMI	49
1. LEE'NİN DİN ÖĞRETİM YAKLAŞIMINDA TEMEL KAVRAMLAR	51
1.1. Davranış	51
1.2. Öğrenme	52
1.3. Din	56
1.4. İman	59
1.5. Eğitim	66
1.6. Öğretim	67
2. DİN ÖĞRETİMİNİN MAHİYETİ, ODAK NOKTALARI VE İÇERİĞİ	72
2.1. Din Öğretiminin Mahiyeti	73
2.2. Din Öğretiminin Odak Noktaları	76
2.2.1. Hristiyan Yaşamı	76
2.2.2. Deneyim	77

2.2.3. Şimdilik -----	79
2.2.4. Sosyalleşme -----	82
2.2.5. Birey -----	84
2.2.6. Kerigna -----	90
2.3. Din Öğretiminin Hareket Tarzı -----	98
2.3.1. Kolaylaştırma -----	98
2.3.2. Davranış Değişikliği -----	100
2.3.3. İşlemselleştirme -----	102
2.3.4. Hristiyan Yaşamı İçin Laboratuvar -----	105
2.4. Din Öğretiminin İçeriği -----	108
2.4.1. Din Öğretiminin Yapısal İçeriği -----	111
2.4.2. Din Öğretiminin Özsel İçeriği -----	115
2.4.2.1. Ürün İçeriği -----	117
2.4.2.2. Süreç İçeriği -----	120
2.4.2.3. Bilişsel İçerik -----	122
2.4.2.4. Duyuşsal İçerik -----	124
2.4.2.5. Sözlü İçerik -----	132
2.4.2.6. Sözsüz İçerik -----	134
2.4.2.7. Bilinç Dışı İçerik -----	136
2.4.2.8. Yaşam Tarzı İçeriği -----	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİN EĞİTİMİ, TEOLOJİ VE SOSYAL BİLİM: MAKRO

TEORİK YAKLAŞIMLAR -----	143
1. DİN EĞİTİMİ-TEOLOJİ İLİŞKİSİ -----	145
1.1. Teolojik Emperyalizm -----	147
1.2. Din Öğretiminde Kurye Çocuk Anlayışı -----	150
1.3. Din Öğretiminde Yeni Bir Evre: Arabuluculuk -----	152
2. DİN ÖĞRETİMİNDE MAKRO TEORİK YAKLAŞIMLAR --	155
2.1. Din Öğretiminde Makro Teorik Bir Yaklaşım Olarak Teoloji 158	
2.1.1. Teolojinin Mahiyeti ve Kurucu Unsurları -----	160
2.1.2. Teoloji Türleri -----	166
2.1.3. Teolojik Bilimin Metodolojisi -----	172
2.2. Din Öğretiminde Makro Teorik Bir Yaklaşım Olarak Sosyal	
Bilim -----	178
2.2.1. Sosyal Bilimlerin Mahiyeti -----	182

2.2.2. Sosyal Bilimlerin Metodolojisi -----	188
2.2.3. Sosyal Bilim Olarak Din Öğretimi-----	193
2.2.4. Din Öğretimi ve Teolojik Eğitim-----	201
2.2.5. Din Öğretiminin Teoloji ile ilişkisi -----	205

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİN ÖĞRETİMİNDE TEORİK YAKLAŞIMLAR -----	211
1. DİN ÖĞRETİMİNDE TEORİ-PRATİK İLİŞKİSİ -----	213
2. DİN ÖĞRETİM SÜRECİNİN BİLEŞENLERİ-----	216
2.1. Amaç -----	217
2.2. Konu -----	226
2.3. Öğretmen-----	227
2.4. Öğrenci -----	230
2.5. Öğrenme Ortamı-----	232
2.6. Değerlendirme -----	236
3. DİN EĞİTİM-ÖĞRETİM TEORİLERİ -----	241
3.1. Teolojik Din Eğitimi “Teorileri” -----	242
3.1.1. Şahsiyet Teorisi -----	242
3.1.2. Aslımı Yansıtma Teorisi-----	246
3.1.3. Tanıklık Teorisi -----	249
3.1.4. Manevi Etki Teorisi -----	252
3.1.5. Diyalog Teorisi -----	256
3.1.6. Tebliğ Teorisi-----	260
3.1.7. Adama Teorisi-----	264
3.2. Sosyal Bilimsel Din Öğretimi Teorisi -----	267
3.2.1. Öğretim Teorisi -----	267
3.2.2. Öğretim Teorisi Modeli -----	276

BEŞİNCİ BÖLÜM

LEE’NİN DİN ÖĞRETİMİNDE SOSYAL BİLİM YAKLAŞIMINA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER -----	283
1. LEE’YE GENEL OLARAK YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER ----	285
2. SOSYAL BİLİM ANLAYIŞINA DAYALI ELEŞTİRİLER ---	289
2.1. Öğrencinin Manipülasyonu -----	290
2.2. Davranışçılık -----	296
2.3. Pozitivizm -----	300

2.4. Değer-yargısızlık-----	306
2.5. Sekülerizm-----	312
2.6. Sosyal Bilimin Amacının Dışında Kullanılması -----	316
2.7. Sosyal Bilimsel Din Öğretiminin Sınırlılıkları -----	321
3. TEOLOJİ ANLAYIŞINA DAYALI ELEŞTİRİLER-----	328
3.1. Din Öğretimi Tanrısal Alana Müdahale mi Etmektedir?----	328
3.2. Teolojisiz Din Öğretimi -----	334
3.3. Doğal-Doğaüstü Düalizmi -----	339
SONUÇ -----	345
KAYNAKÇA -----	355

TAKDİM/PREFACE

Prof. Thomas GROOME*

When one hears the term “religious education” one can well think of two enterprises – as reflected in the dual term. First, we think of religion and usually as associated with a particular faith tradition, and then of education, which in more recent years draws largely upon the social sciences (the sociology of knowledge, the psychology of learning, etc.)

Now mention of the social sciences, with their academic freedom and allegedly “objective” research, might well be of concern for people of faith. If they have divine revelation on their side, why would they need to draw upon the social sciences? On the other hand, people committed to good education, as informed by the social sciences, could also be apprehensive – might their scholarship be compromised by being in league with a confessional faith.

While these dual concerns are valid, in this fine work, Dr. Gurbet Kızıltan explains that there is no need for conflict between these two enterprises; in fact they need each other. The key reason is that for *religious* education to be successful, it must embrace an effective pedagogy. In other words, religious education needs to be good education and therefore to be well informed by the best research and wisdom of the social sciences. On the other hand, the social sciences should certainly NOT de-

* Dr. Thomas Groome, Boston, Massachusetts, ABD'deki Boston College'da Din Eğitimi Profesörüdür. Boston College'in dünyaca ünlü doktora programına din ve eğitim alanında uzun yıllardır direktörlük yapmaktadır.

termine *what* gets taught as religious faith; this is the privilege and responsibility of the faith community and its tradition.

The fact is that good religious *education* is all the more likely to be effective in bringing people to embrace their faith tradition. When people can “see for themselves” the truths of their faith, and when they can personally embrace their faith out of personal conviction, they are all the more likely to take it on as their identity and to live it more faithfully. Good pedagogy, as informed by good social science research, can render this service to religious education.

This good work by Dr. Kızıltan reflects some of the best scholarship being done in the foundations of religious education. It will make a major contribution to insuring that religious education in Turkey will be effective in promoting faith/religion and doing so precisely through engaging pedagogy and effective religious education. Read on!

I was privileged to mentor Dr. Kızıltan during her year as a “visiting scholar” at Boston College.

Prof. Thomas GROOME
Haziran 2022, Boston

ÖN SÖZ

Din ve eğitim olmak üzere farklı iki içerikten oluşan din eğitimi, din boyutu ile teoride bir ilahiyat disiplini olarak; eğitim boyutu ile özelde eğitim, genelde sosyal bilim disiplini olarak düşünülebilmektedir. Farklı çalışma alanlarını ilgilendiren konu alanına sahip din eğitiminin bu çok içerikli boyutu, hangi bilimlerin kategorisinde yer alması gerektiği hususunda tartışmalara konu olmaktadır. Ancak ülkemizde din eğitiminin bilimler arasındaki yeri meselesi müstakil bir çalışmada ele alınıp henüz yeterince tartışılabilmiş ve bu konuda farklı yaklaşımlar geliştirilebilmiş değildir. Bilimsel disiplinler arasında yerini alan din eğitiminin üzerinde durulması gereken öncelikli meselelerinden biri hangi bilimlerin kategorisinde yer alması gerektiğinin belirlenmesidir.

Yapılan araştırmalarda, Batıda uzun yıllar önce başlayan tartışmalar neticesinde çeşitli yaklaşımların ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Batılı bir din eğitim bilimci ve din eğitimcisi olan James Michael Lee bu yaklaşımları; teolojik yaklaşım ve sosyal bilim yaklaşımı olmak üzere iki başlık altında toplamaktadır. Teolojik yaklaşım, din eğitiminin teolojik (ilahiyat) bir disiplin olduğunu, dolayısıyla tüm normlarını ve uygulamalarını teolojiden elde etmesi gerektiğini iddia ederken; Lee'nin teolojik yaklaşım eleştirisi üzerine inşa ettiği sosyal bilim yaklaşımı, din eğitimi, öğretme-öğrenme edimine dair bilimsel verilere dayalı teorik ve pratik bir çalışma alanı olarak tanımlamakta, amacı hayat tarzı davranışlarını kolaylaştırmak olan din eğitimi bir *öğretme* biçimi olarak görmekte, dolayısıyla din eğitimi için uygun bir

makro teorinin bilişsel bir bilim olan teoloji, değil sosyal bilim olduğunu ileri sürmektedir.

Lee'nin *din öğretiminde sosyal bilim yaklaşımı* çerçevesinde din eğitimi biliminin bilimler arasındaki yeri problemini tartışmaya açmayı ve bu önemli probleme cevap aramayı, bu suretle din eğitim alanına bir katkı sunmayı hedefleyen bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, Lee'nin din öğretim yaklaşımına dair görüşlerinin şekillenmesinde derin bir etkiye sahip kişisel yaşamı ele alınmıştır. Bu amaçla Lee'nin doğduğu şehir, dine ilişkin tutum ve davranışlarının şekillendiği aile ortamı, entelektüel bakış açısının zenginleşmesine katkı sağlayan öğrenim hayatı, yaptığı akademik çalışmalar ve din eğitim alanına katkıları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, din öğretiminde sosyal bilim yaklaşımını doğru anlayabilmek için Lee'nin yaklaşımında yer alan öğrenme, davranış, öğretim, din, iman, din öğretimi gibi temel kavramlar ile din öğretiminin mahiyeti, odak noktaları ve içeriği ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, teolojik yaklaşımdan sosyal bilim yaklaşımına uzanan süreçte Hristiyan din eğitimi, din eğitiminin teoloji ile ilişkisi ve din öğretiminde makro teorik yaklaşım olarak sosyal bilim ve sosyal bilimin mahiyeti ve metodolojisi, Lee perspektifinden din öğretiminin neden sosyal bilim kategorisinde yer alması gerektiği hususları incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca Lee'nin neden sosyal bilim yaklaşımını teolojik yaklaşıma tercih ettiğini saptamak için teolojik yaklaşımın din eğitiminin teoloji biliminin bir disiplini olduğu iddiasına ilişkin temel argümanları, teolojinin mahiyeti ve metodolojisi de ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, sosyal bilim temelli din öğretimi ve teolojik din eğitiminin öğretim süreci ve bu süreçte mevcut temel

değişkenlerin rolü ile ilgili yaklaşım farklılıklarını ortaya koymak, bir başka deyişle Lee'nin teolojik yaklaşıma yönelik eleştirilerini daha somut bir şekilde tespit etmek amacıyla din öğretiminde teori-pratik ilişkisi, sosyal bilimden ve teolojik bilimden neşet eden din eğitim/öğretim teorileri ve Lee perspektifinden bu teorilerin din öğretim faaliyetine uygun olup olmadığı incelenmiştir.

Beşinci bölümde, din öğretiminde sosyal bilim yaklaşımına yöneltilen eleştiriler üzerinde durulmuştur. Ortaya çıktığı ilk günden itibaren hararetli tartışmalara konu olan sosyal bilim yaklaşımına yöneltilen eleştiriler ve Lee'nin bu eleştirilere verdiği cevaplar da incelenmek suretiyle yaklaşımın sınırlılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın yürütülmesinde emeği geçen kişi ve kurumlara, özellikle; “2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Burs Programı” ile bir yıl boyunca *Boston College School of Theology and Ministry (STM)*'de misafir araştırmacı olarak çalışmamı maddi olarak destekleyen TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığı (BİDEB)'na; Amerika'da bana ev sahipliği yapan STM ailesine, bilhassa konuksevrlikleri, nezaketleri ve isteğim her kaynağa anında ulaşmam konusunda gösterdikleri gayret için *Boston College Theology and Ministry Library* ve *Thomas P. O'Neill Jr. Library* çalışanlarına; misafir araştırmacı olduğum STM'de bana danışmanlık yapması için kendisi ile iletişime geçtiğimiz ilk günden buyana maddi-manevi desteğini esirgemeyen, Boston'da bulunduğum süre zarfında her türlü akademik faaliyete katılımım konusunda teşvik eden, babacan tavrı, nezaketi ve hoş sohbeti ile gurbeti benim için kolaylaştıran, akademik kariyer yolculuğumda derin izler bırakan, çalışmama takdim yazısı yazarak beni onurlandıran *Boston College School of Theology and Ministry* din eğitim ve teoloji profesörü Thomas

GROOME'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu araştırmayı başarı ile sonuçlandıracağıma olan inancıyla beni yüreklendiren ve çalışmalarına dört elle sarılmama vesile olan doktora tez danışmanım Doç Dr. Turgay GÜNDÜZ Beyefendi başta olmak üzere lisanstan yüksek lisans ve doktora uzanan uzun öğrencilik serüvenimde bilgi ve birikimlerimden istifade ettiğim, maddi-manevi desteklerini esirgemeyen Bursa Uludağ Üniveristesi İlahiyat Fakültesi'ndeki kıymetli hocalarıma teşekkür ederim.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde her daim yanımda olan, stresimi paylaşıp yükümü hafifleten büyüğünden küçüğüne ailemin her bir ferdine; ailemden biri olarak gördüğüm dostum, kardeşim Fatma DENGESİK'e uzun ve de yorucu araştırma sürecinde beni yalnız bırakmadıkları için müteşekkirim.

Son olarak, eğitim yolculuğum boyunca aldığım her kararı destekleyerek bana güç veren, hayır dualarını esirgemeyen; sabrı ve iyi niyetiyle benim için en güzel örnek olan kıymetli annem Hanım KIZILTAN'a, çalışkanlığı ve dürüstlüğü ile iş ahlakımın oluşmasına katkı sağlayan kıymetli babam Sait KIZILTAN'a maddi-manevi tüm emekleri için minnettarım.

Çalışmamın din eğitim alanına katkısı olmasını temenni ediyorum...

Gurbet KIZILTAN
Haziran, 2022, Bursa